

Eessõna

Kriisid kui võimalus muutusteks

2020. aasta jääb ilmselt pikaks ajaks meelde kui kriiside aasta. Kevadel meid tabanud COVID-19 pandeemia on toonud kaasa arvukalt uusi väljakutseid majanduses, sotsiaalsfääris, aga ka hariduses. Koolide sulgemine ja distantsõppele üleminek on olnud omamoodi lakmuspaber, mis toob esile meie haridussüsteemi tugevused ja nõrkused, mida alles põhjalikumalt analüüsima hakkame ning millest tuleb ilmselt juttu ajakirja järgmistes numbrites. Kriisidele on siiski omane heita valgust ühiskonnas juba pikka aega kestnud protsessidele ning aidata näha senist arengut uues perspektiivis. Seega kätkevad just kriisid endas alati võimalust suuremateks sotsiaalseteks muutusteks, seda nii heas kui ka halvast.

Sellele viitavad ka sotsiaalteaduslikud teooriad; näiteks organisatsiooniliste muutuste selgitamisega tegeleb katkestatud tasakaalu teooria (*punctuated equilibrium theory*), mis jagab muutused laias laastus kahte etappi: pikad, võrdlemisi stabiilsed tasakaaluperioodid ja tasakaalu katkestavad lühikesed perioodid, mil toimuvad sügavad muutused (Tushman & Romanelli, 1985). Tasakaalu perioodidel võivad toimuda ainult sellised muutused, mis on kooskõlas organisatsiooni sisemiste tingimustega ega puuduta selle süvastruktuure, mis koosnevad väärtustest ja uskumustest, organisatsiooni prioriteete hõlmavatest strateegiatest, võimu jagamisest, organisatsiooni struktuurist ja kontrollisüsteemidest (Tushman & Romanelli 1985, viidanud Parsons & Fidler, 2010). Tasakaalu katkestavad olukorrad võivad olla tingitud nii sisemistest kui ka välistest teguritest. Välsed tegurid, mis kutsuvad esile sügavamaid muutusi, on tihti seotud ressursside kättesaadavusega väliskeskkonnas, aga ka muutustega poliitilistes ja õiguslikes regulatsioonides või teiste organisatsioonide survega. Sisemisi muutusi võib esile kutsuda näiteks juhi vahetus või ka konfliktid organisatsiooni töötajate ja klientide vahel (Parsons & Fidler, 2010). Tüüpiline paljudele organisatsioonidele on veel see, et tasakaalu perioodidel eiratakse märke, mis viitavad muutuste vajadusele, ning muutused leiavad aset alles siis, kui organisatsioon on kriisis (Fidler, 1998; Miller, 1990).

Koroonakriisi puhul on ühest küljest tegemist küll välistest teguritest tingitud kriisiga, kuid see, kuidas meie haridussüsteem selle kriisiga toime tuleb, sõltub lisaks iga haridusasutuse ja – laiendades teooriat ka üksikisiku tasandile – iga hariduses osaleja sisemistest teguritest, sealhulgas valmidusest õppida ja muutuda. Siinkohal tasub esile tõsta ka selles ajakirjanumbris rõhutatud professionaalse õppimise ja arengu teemat. Nagu esialgsed märgid poolleiolevatest

distsantsõppeuuringutest näitavad, said selle õppevormiga paremini hakkama need õpetajad, kes olid varem enda ja õppijate digipädevustele rohkem tähelepanu pööranud, ja need, kes suutsid olukorraga kiiremini kohaneda. Samuti olenes toimetulek sellest, kas koolis olid toimivad kokkulepped ja süsteemid (vt Eesti Haridusfoorumi distantsõppeuuring, 2020).

Kuigi uue EHA vabanumbri artiklid said valdavalt komplekteeritud enne koroonakriisi, võib eelnevast teoreetilisest arutelust lähtuvalt vaadelda kõiki selle numbriga artikleid kriisis teravnenud pilguga, alustades küsimusest, kas käsitletav teema on parasjagu suhtelise tasakaalu või kriisi situatsioonis. Küsida võiks ka, milliseid signaale muutuste vajadusest on selles valdkonnas seni eiratud. Kas praegusest kriisist võib loota ka arengumootorit artiklites käsitletavate probleemide lahendamiseks? Nagu öeldakse, head kriisi ei tohi raisku lasta.

Ajakirja siinses numbris on otseselt kriisihõngulisi artikleid alates Veli-Matti Värri raamatututvustusest kuni Kätlyn Jürisaare ja Andra Siibaku õpetajate küberkiusamise temalise artiklini. Need on teemad, millele praegune kriis ja distantsõppe kogemus annavad uue mõõtme. Samuti paistavad ajakirjas käsitletavat õpetajate professionaalse arengu, õppevara valiku, kaasava hariduse ja koolide väärtuskasvatuse teemad seetõttu uues valguses. Nagu ikka, on iga valdkonna probleemidel oma eellugu ja suhtelise stabiilsuse perioodid; ökokriis, küberkiusamine või kaasava hariduse probleemid ei ole eile tekkinud, vaid on arenenud pika aja jooksul. Samas ei ole siiski kindel, et just praegune kriis on piisav tõukejõud nende probleemide lahendamiseks, kuna konkureerivaid kriise on palju, kuid ressursid, nagu teada, on alati piiratud. Siiski annab ka Eesti Haridusteaduste Ajakiri oma teaduspõhise panuse, et hoida hariduskogukonnale olulisi teemasid avalikkuse fookuses, konkureerides paljude muude valdkondadega lugejate tähelepanu pärast.

Fookuses on õpetajate ja õppejõudude professionaalne areng, alusharidus ja väärtused hariduses ja kasvatuses

2020. aasta EHA vabanumber rõõmustab lugejaid rikkaliku temavalikuga. Huvitavat lugemist, uudseid avastusi, kuid ka äratundmist peaksid leidma nii iga haridusastme õpetajad kui ka teadlased. Vabanumbri esimesed artiklid keskenduvad õpetajahariduse ja täiskasvanuhariduse teemaatikale. Seejärel saab lugeda artikleid alusharidusest, õppevara valiku ja väärtuskasvatuse teemadel. Ühine joon, mis läbib pea kõiki avaldatud artikleid, on eelmise erinumbriga sarnaselt keskendumine õpetajatele-õppejõududele, nende tegevusele ning professionaalsele arengule. Samuti on esindatud üks viimaste aastate enim kirgi küttev teema – kaasav haridus.

Esimeses, välisautorite artiklis loovad **Manon Ruijters** ja **Robert-Jan Simons** oma varasematele uuringutele toetudes teoreetilise õppija identiteedi mudeli, mis ühendab endas professionaalsuse, professionaalse õppimise, organisatsioonilise õppimise ja professionaalse identiteedi. Selle käsituse aluseks on professionaalne identiteet ja õppija otsus olla professionaal ja jääda selleks. Oma mudeli väärtuseks nimetavad autorid uue õppija identiteedi kontseptsiooni loomist ja keskendumist professionaalsele õpikultuurile.

Õpetajate ja õppejõudude professionaalse arengu, identiteedi ning õpetamispraktikate teemadel jätkavad ka kolm järgmist vabanumbri artiklit. **Kaire Uiboleht** ja **Mari Karm** analüüsivad oma artiklis seoseid õppejõudude kirjeldatud õpetamisviisi ning üliõpilaste kirjeldatud õppimist toetavate ja takistavate õpikeskkonna tegurite vahel õppeaine tasandil. Tulemused viitasid sellele, et konkreetse õppeaine õpetamise kirjeldustes esineb õppimis- ja sisukeskse õpetamisviisi põimumist. Samuti leiti, et üliõpilased ei taju õpetamisviiside põimumist alati õppimist takistavana, küll aga tajutakse takistavana õppejõu ebaselgeid ootusi ja üldsõnalisi juhiseid.

Professionaalse arengu teemaga jätkavad **Raili Allas**, **Äli Leijen** ja **Auli Toom**, kes uurisid professionaalse arengu eri etappide õpetajate taju suunatud refleksiooni protseduuri kasutegurite ja kitsaskohtade kirjeldamisel. Uuringust selgub, et katsetatud refleksiooni protseduur pakub mitmeid kasutegureid, sealhulgas mitmekülgeid toetusmeetmeid oma praktika mõtestamiseks ja parandamiseks.

Elina Reva ja **Marvi Remniku** artikli fookuses on õppejõud - eriala praktikud ning täpsemalt nende hübriididentiteedi kujunemise ja toetamisega seotud tegurid. Autorite tehtud uuringu tulemused viitavad sellele, et praktikute-õppejõudude identiteet on tugevalt seotud oma õpitud erialase kontekstiga ning erialakogukonnaga ning õppejõu identiteet on pigem tagaplaanil. Artiklis rõhutatakse vajadust lisaks õppejõudude õpetamise toetamisele pöörata tähelepanu ka õppejõu identiteedi toetamisele. Viimane on määrava tähtsusega, et hoida ära praktikute lahkumist kõrgkooliõppejõu töölt.

Merle Taimalu, **Krista Uibu** ja **Heily Leola** uurisid, millised on lasteaia- ja klassiõpetajate võimalused valida eesti keele ja matemaatika õppevara. Uuriti, millistest põhimõtetest õpetajad valikute tegemisel lähtuvad ja milliste eesmärkide täitmist peavad nad õppevara puhul oluliseks. Õppevara valiku põhimõtete ja hea õppevara eesmärkide teadvustamine võimaldab õpetajal teha otsuseid, mis toetavad õppija mitmekülget arengut.

Alushariduse kontekst on selles ajakirjanumbris lähtekohaks ka kaasava hariduse teemale, millest on kujunenud viimastel kümnenditel kogu maailmas üks hariduse põhiküsimusi. **Pille Nelis** ja **Margus Pedaste** on leidnud oma artiklis, et seni puudub alushariduse kontekstis terviklik ja kõiki olulisi

aspekte hõlmav kaasava hariduse definitsioon, mistõttu tegid nad süstemaatilise kirjanduse analüüsi olemasolevate definitsioonide sünteesiks. Tulemusena valmis kaasava hariduse mudel, mis pakub alushariduse osalistele tuge kontseptsiooni rakendamiseks lapse, perekonna, õpetaja, institutsiooni ja riigi tasandil. Saadud terviklik definitsioon hõlmab nii kaasava hariduse filosoofilist ehk väärtustega seonduvat kui ka praktilist ehk rakenduslikku olemust.

Väärtuste teemale hariduses, sealhulgas väärtuste konfliktidele, on siinses numbris pühendatud veel Mari-Liis Tikerperi artikkel kooli mainest, Kätlyn Jürisaare ja Andra Siibaku uurimus õpetajate küberkiusamisest ning Mari-Liisa Parder ja Helen Hirsniku artikkel väärtuskasvatuse praktikatest Eesti üldhariduskoolides. Samuti tegeleb ökokriisi kontekstis eriti aktuaalse väärtuskasvatusega Tiiu Kuurme kirjutatud Veli-Matti Värri raamatu tutvustus.

Kätlyn Jürisaar ja **Andra Siibak** keskenduvad oma artiklis digitehnoloogiate võidukäigu ühele varjuküljele – õpetajate õpilastepoolsele küberkiusamisele. See on aktuaalne probleem, millega tegelemiseks head ja universaalsed lahendused seni puuduvad. Artikkel toetub 14 süvaintervjuule õpilastepoolset küberkiusamist kogunud õpetajatega. Õpetajate kogemused peegeldavad kuut küberkiusamise liiki. Autorid teevad ettepanekuid kooli tasandil rakendatavateks meetmeteks, et õpetajaid toetada ja õpilastepoolset küberkiusamist ennetada, sealhulgas näiteks nii õpetajate kui ka laiema koolipere vastavasisuline koolitamine ja harimine, õpetajate küberkiusamise sätestamine kooli regulatsioonides ning tugistruktuuride toe pakkumine õpetajatele.

Mari-Liis Tikerperi käsitleb oma artiklis kooli maine teemat. Artikli eesmärk on uurida üldhariduskoolide direktorite arusaamu kooli mainet kujundavatest aspektidest ja mainekujunduse olemusest koolikeskkonnas. Koolide ning huvirühmade jaoks on koolide maine oluline. Samas pole koolijuhtide hinnangul alati piisavalt oskuseid ja vahendeid kooli maine teadlikumaks kujundamiseks või piiravad neid koolijuhtide põhitegevuse ajamahukus.

Mari-Liisa Parder ja **Helen Hirsnik** uurisid aastatel 2010–2019 Tartu Ülikooli eetikakeskuse väärtuskasvatuse konkurssidele esitatud üldhariduskoolide eneseanalüüse, et tuvastada, milliseid väärtuskasvatuspraktikaid koolid esile tõstavad ning kuidas analüüsivad nende tulemuslikkust. Selgus, et koolides on kõige enam levinud integreeritud eetiline kasvatus, mis seob tervikuks ratsionaalse arutlusvõime ja teatud iseloomujoonte arendamise. Kuigi väärtuskasvatuse teostamise võtmeisik on õpetaja, näib, et õpetajad tegelevad sellega intuiitiivselt, ilma igapäevases koolitöös otseselt oma rolli väärtuskasvatajana teadvustamata. Teadlikumalt tegeletakse väärtuskasvatusega igapäevasest õppetööst eraldi, näiteks kooli arengukavade koostamisel või klassijuhataja rollis. Kogutakse ka mitmesugust tagasisidet väärtuskasvatuslike praktikate

tulemuslikkuse kohta, kuid mõtlema paneb fakt, et koolide võimekus tulemusi tõlgendada ja arendustöös kasutada on pigem tagasihoidlik.

Vabanumber lõppeb tavapäraselt raamatututvustusega. **Tiiu Kuurme** tutvustab oma ülevaates „Kasvatus üleilmsete kriiside ajastul“ Soome kasvatusfilosoofi Veli-Mati Värri 2018. aastal Soome parima teadusraamatu preemia saanud raamatut „Kasvatus ekokriisiin aikakaudella“ („Kasvatus ökokriisi ajastul“). Peagi ka eesti keeles ilmuv raamat käsitleb meie hiliskapitalistlikus ja tehnoloogilises tsivilisatsioonis teenimatult tagaplaanile nihkunud kasvatus, eetika ja moraali teemasid hariduses. Autor peab haridussüsteemi kaasvastutavaks ökoloogiliselt jätkusuutmatu ning elu hävitava olukorra eest, kuhu oleme sattunud läänemaailmas valitsevate väärtuste tõttu, mis ülistavad individualismi ja hedonismi, rakendades ka kasvatus ja sotsialisatsiooniga tegelevad institutsioonid üksnes majanduskasvu teenistusse. Kasvatuses ilmneb mõiste kahetine mõõde: sellega võib maailma kahjustada, aga ka uuendada. Kasvatus kätkeb endas nii sotsialiseerimis- kui ka individualiseerimisprotsesse, nii võimu teostamist kui ka inimlikkuse loomist. Igal ajastul on oht, et kasvatus muutub pelgalt tööriistaks valitseva hegemoonia käes, nagu seda praegusajal on uusliberalistlik psühhokapitalism. Võti paremasse tulevikku peitub inimese ja looduse suhte ümbermõtestamises ning inimkeskse, tarbimisnaudingutele keskendunud ning lõputus soovide rattas keerleva maailmapildi ületamises. Selleks tuleb kriitilise kasvatusteaduse abil nähtavaks muuta seniste sotsialiseerimispraktikate hävitavad jooned.

Soovime toredat lugemiselamust!

Maria Erss, Katrin Saks, Meril Ümarik

Kasutatud kirjandus

- Fidler, B. (1998). How can a successful school avoid failure? Strategic management in schools, *School Leadership and Management*, 18(4), 497–509.
<https://doi.org/10.1080/13632439869466>
- Miller, D. (1990). *The Icarus Paradox*. New York: Harper Business.
- Parsons, C., & Fidler, B. (2010). A new theory of educational change – punctuated equilibrium: the case of the internationalisation of higher education institutions, *British Journal of Educational Studies*, 53(4), 447–465.
<https://doi.org/10.1111/j.1467-8527.2005.00306.x>
- Tushman, M. L., & Romanelli, E. (1985). Organizational evolution: a metamorphosis model of convergence and reorientation. In B. M. Staw & L. L. Cummings (Eds.), *Research in organizational behavior* (pp. 171–222). Greenwich: JAI Press.